

Tussen droom en daad: de ambivalente houding van Vlaamse leerkrachten tegenover standaardtaal en andere taalvariëteiten

Steven Delarue (Universiteit Gent, Vakgroep Taalkunde – Afdeling Nederlands)

steven.delarue@ugent.be

www.stevendelarue.be

1. Taalbeleid van de overheid: eenzijdig gericht op standaardtaal

Hoewel er in het Vlaamse onderwijs al lange tijd aandacht is voor taal en correct taalgebruik, zowel op overheidsniveau als op de scholen zelf, is de belangstelling voor taalbeleid van veel recentere datum. Voormalig Vlaams minister van Onderwijs Frank Vandenbroucke zette met zijn talenbeleidsnota *De lat hoog voor talen in iedere school* (2007) de toon voor een lange stroom aan beleidsteksten en handboeken taalbeleid, en in 2011 verscheen met de conceptnota *Samen taalgrenzen verleggen* de opvolger, van de hand van toenmalig Vlaams minister van Onderwijs Pascal Smet.¹ Sinds 2008 gaat ook de onderwijsinspectie bij de doorlichting van een school nadrukkelijk na of en hoe een taalbeleid er concreet wordt uitgewerkt, en de recentste eindtermen Nederlands voor het secundair onderwijs (stelselmatig ingevoerd tussen 2010 en 2014) zetten eveneens vol in op die (her)nieuw(d)e aandacht voor taalbeschouwing en taalbeleid.

In de talenbeleidsnota's van Vandenbroucke (2007) en Smet (2011) worden de problemen van taalachterstand en meertaligheid in de school- en klascontext aangekaart, en de sociale ongelijkheid en discriminatie die er volgens de nota uit ontstaan. Voor die problemen wordt ook een oplossing aangereikt: om voor alle Vlaamse leerlingen, en bij uitbreiding alle Vlamingen, gelijke kansen te garanderen, moet er onverkort worden ingezet op het Standaardnederlands als de enige acceptabele schooltaalvariëteit, zowel binnen als buiten het klaslokaal. Voor een diepgaandere discoursanalyse van beide nota's verwijzen we naar Delarue & De Caluwe (2015), maar voor wie een idee wil krijgen van het discours dat ten aanzien van standaardtaal en andere variëteiten van het Nederlands gehanteerd wordt, volstaan volgende citaten. Vandenbroucke (2007) definieert standaardtaal als een variëteit die het resultaat is van "de lat hoog leggen" (p. 4), gekenmerkt door "een correcte en rijke vaardigheid" (p. 4) en "verzorgde taal en communicatie" (p. 11). Niet-standaardtalige variëteiten (dialect, tussentaal) krijgen minder flatteuze kwalificaties mee: ze zijn "krom en regionaal" (p. 4) of ronduit "slordig" (p. 11). In de nota van Smet (2011) wordt de focus op Standaardnederlands als enige onderwijstaal(variëteit) nog scherper gesteld, wanneer hij schrijft: "Wie van elders komt, en geen Standaardnederlands leert, blijft in de beslotenheid van het eigen gezin of de eigen gemeenschap leven, en leeft – in Vlaanderen – buiten Vlaanderen" (p. 3).

2. Tussen droom en daad: de kloof tussen beleid en praktijk

Die sterke focus op Standaardnederlands in het beleid, (b)lijkt echter af te wijken van wat er in de praktijk gebeurt: eerder empirisch onderzoek heeft al overtuigend aangetoond dat er op school en in de klas veel niet-standaardtalige varianten te horen zijn, zowel bij leerkrachten (zie o.m. Delarue 2011, 2013) als bij leerlingen (Van Lancker *ingediend*). Typische "tussentaalkenmerken", zoals de deletie van de eind-t in korte functiewoorden (*nie* voor 'niet', *da* voor 'dat') en de begin-h (*ij* voor 'hij', *elpen* voor 'helpen'), het gebruik van pronominaal *ge/gij* voor standaardtalig *je/jij*, zijn erg frequent te horen in het doorsnee klaslokaal in Vlaanderen.

In mijn doctoraatsonderzoek aan de Universiteit Gent (2010-2016) ligt de focus daarom niet op dat taalgebruik, hoewel er wel lesopnames zijn gemaakt, maar wel op de taalpercepties van leerkrachten: hoe staan ze tegenover Standaardnederlands en andere variëteiten van het Nederlands? Wat voor taalgebruik vinden ze aanvaardbaar, haalbaar of wenselijk in een klascontext? Wat is hun houding ten opzichte van taalbeleid, zowel op overheids- als op schoolniveau? Op de vorige HSN (cf. Delarue 2014) heb ik al een eerste antwoord proberen te geven op een aantal van die vragen; in deze bijdrage wil ik die antwoorden verder uitdiepen, en een aantal verwante thema's aansnijden.

3. Onderzoeksopzet en methodologie

Voor mijn onderzoek heb ik 82 leerkrachten geobserveerd en geïnterviewd, die lesgeven op 21 verschillende basis- en secundaire scholen in 10 verschillende steden (Brugge, Ieper, Gent, Eeklo, Antwerpen, Turnhout, Leuven, Vilvoorde, Hasselt en Beringen). Alle scholen behoorden tot het katholieke net, en er werden enkel lessen in het ASO (*Algemeen Secundair Onderwijs*, te vergelijken met het vwo in Nederland) geobserveerd. Waar mogelijk werd er ook geselecteerd op het aantal anderstaligen op school: om de 'problematiek' rond meertaligheid en de impact van andere thuistalen zo veel mogelijk los te koppelen van het hier beschreven onderzoek, dat focust op intratalige variatie, werden in principe enkel scholen geselecteerd waarbij het aantal anderstaligen voldoende klein was. Bij de leerkrachten zelf waren er geen selectiecriteria, niet qua geslacht, en ook niet qua leeftijd. Enkel qua vak waren er twee – logische – criteria: de vakken moesten in het Nederlands worden gegeven (dus geen vreemde talen), en moesten in een klaslokaal plaatsvinden (dus geen lichamelijke opvoeding).

Bij de deelnemende leerkrachten werden lessen bijgewoond en opgenomen (participerende observatie), en er werden achteraf ook sociolinguïstische interviews afgenomen van de leerkrachten. Zowel in deze bijdrage als in het doctoraatsonderzoek wordt vooral gefocust op de interviews. Die duurden gewoonlijk 30 tot 45 minuten, en behandelden vier grote thema's, die telkens een ander perspectief bieden op de taalpercepties van elke leerkracht: (i) een inschatting van (het taalgebruik van) de leerlingen, (ii) de opleiding van de leerkracht, en de plaats van (correct) taalgebruik en Algemeen Nederlands daarin, (iii) de kennis en het (gepercipieerde) belang van taalbeleid, en (iv) de eigen talige achtergrond als leerkracht (welk taalgebruik in welke situaties?) en de talige verwachtingen ten aanzien van zichzelf (als leerkracht) en anderen. De interviews werden volledig getranscribeerd, en daarna thematisch gecodeerd en geanalyseerd.

4. De ambivalente houding van leerkrachten tegenover Standaardnederlands

Uit de analyses blijkt dat leerkrachten er een vrij ambivalente houding op na houden als het over standaardtaal gaat, wat gezien de eerder beschreven kloof tussen beleid en praktijk eigenlijk niet mag verbazen. Enerzijds (her)bevestigen bijna alle leerkrachten het onderwijstaalbeleid door te benadrukken dat standaardtaal nog steeds het referentiepunt is², dat het de norm blijft waartegen ze hun eigen taalgebruik aftoetsen. Leerkrachten wijzen in de interviews frequent op hun (talige) voorbeeldfunctie, wat a fortiori geldt voor de leerkrachten Nederlands. Anderzijds zijn leerkrachten er zich doorgaans van bewust dat ze in de meeste gevallen afwijken van die standaardtaalnorm (door niet-standaardtalige varianten te gebruiken), en zoeken ze in de interviews naar manieren om die kloof tussen hun eigen substandaardtalige praktijk en het taalbeleid te overbruggen.

In deze bijdrage wil ik een overzicht bieden van die "strategieën"³, die trouwens niet alleen door leerkrachten, maar ook door leerlingen worden aangewend (zie Delarue & Van Lancker *ingediend* voor een comparatieve analyse van enkele strategieën van leraren en leerlingen), en een poging doen om dat

erg uitgebreide gamma aan strategieën in een werkbaar en gestructureerd model te gieten, waarin verschillende dimensies aan bod (b)lijken te komen. In de bijdrage zelf worden die verschillende strategieën en dimensies uitgebreid besproken; hier volstaan we met een (uiteraard niet-exhaustief) lijstje voorbeelden:

- Strategieën specifiek gericht op de *leerlingen*: "Als ik standaardtaal spreek, lachen de leerlingen mij uit / maken ze daar opmerkingen over", "Dan ga je over de hoofden van de leerlingen heen", "De leerlingen kunnen het zelf ook niet", "De leerlingen vinden dat allemaal niet zo belangrijk",...
- Strategieën specifiek gericht op de *leerkracht* zelf: "Ik denk er vaak niet aan om standaardtaal te spreken", "Als de vermoeidheid begint te spelen, lukt het niet", "In emotionele/stresssituaties let ik niet op mijn taalgebruik",...
- Strategieën gericht op de *relatie tussen leerkrachten en leerlingen*: "We zijn constant in interactie, en standaardtaal helpt daar niet bij", "Standaardtaal remt de spontaniteit/natuur/dynamiek/authenticiteit", "Standaardtaal zorgt voor een te grote afstand met de leerlingen",...
- Strategieën gericht op de *hiërarchie binnen het takenpakket van leerkrachten*: "De inhoud is belangrijker dan de vorm", "Ik vind het didactische belangrijker dan AN spreken",...
- Strategieën gericht op de *perceptie van taalvariëteit(en)*: "AN is zo dikkenekkerig/arrogant", "AN is onpersoonlijker", "Ik ben trots op mijn (regionale) afkomst/dialect",...

Eindnoten

¹ Of huidig Vlaams minister van Onderwijs Hilde Crevits nog een talenbeleidsnota zal uitbrengen, is voorsnag onduidelijk, al durf ik het te betwijfelen: uit de beleidsnota die ze bij de aanvang van haar mandaat in 2014 publiceerde, bleek dat taal weliswaar een belangrijk aandachtspunt blijft, maar het discours lijkt in vergelijking met haar voorgangers toch te zijn versoepeld. Zo stelt Crevits in een recent interview: "Laat ik duidelijk zijn: onze onderwijstaal is het Nederlands. Kennis daarvan is cruciaal, ook om hun toekomstkansen veilig te stellen. *Maar dat neemt niet weg dat een andere taal als een hefboom kan werken en dat scholen creatief mogen zijn in hun omgang daarmee.*" (*De Morgen*, 29/8/2015, eigen cursivering).

² Dat de standaardtaalnorm als maatstaf blijft gelden, is in zekere zin ook logisch: niet-standaardtalig taalgebruik hoeft zeker niet in te druisen tegen een standaardtaalideaal, maar is er zelfs van afhankelijk (Jaspers & Van Hoof 2015: 35). Anders gesteld: om zich te kunnen afzetten tegen een norm of zich er net mee te conformeren, moet die norm in de eerste plaats bestaán.

³ Over de gepastheid van de term *strategie* kan gediscussieerd worden: de term impliceert een actief en weldoordacht discours, terwijl de meeste leerkrachten op het eerste gezicht weinig méér lijken te doen dan een legitimatie of een verklaring bieden voor het feit dat ze afwijken van de door het beleid gepropageerde standaardtaalnorm. Wie daaruit afleidt dat ze enkel op een passieve manier verantwoording afleggen voor hun taalgebruik, doet echter afbreuk aan de persoonlijke macht (*agency*) van leerkrachten om het gestipuleerde beleid actief bij te sturen binnen de specifieke klascontext: "[L]anguage policy only provides a framework for teachers to figure the world, teachers can proactively use their own perspectives and identities to deal with the expectations and routines of this figured world" (Delarue & De Caluwe 2015: 19). Leerkrachten zijn in die optiek geen slachtoffers van het beleid, maar medespelers, die in de dagelijkse klaspraktijk het beleid naar hun hand kunnen zetten als ze dat nodig achten. Vanuit dat perspectief willen we het in deze bijdrage graag over *strategieën* hebben, en niet over *verklaringen* of *legitimaties*.

Referenties

- Delarue, S. (2011). 'Standaardtaal of tussentaal op school? De paradoxale dubbele kloof tussen taalbeleid en taalgebruik'. In: *Studies van de Belgische Kring voor Linguïstiek*, jrg. 6, p. 1-20.
- Delarue, S. (2013). 'Teachers' Dutch in Flanders: the last guardians of the standard?'. In: Kristiansen, T. & S. Grondelaers (ed.), *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*. Oslo: Novus, p. 193-226.
- Delarue, S. (2014). 'Taalbewaker of taalbegeleider? Over de diverse posities die Vlaamse leerkrachten innemen in het standaardtaal-of-tussentaaldebat'. In: Mottart, A. & S. Vanhooren (ed.), *Achtentwintigste Conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 278-287.
- Delarue, S. & J. De Caluwe (2015). 'Eliminating social inequality by reinforcing Standard Language Ideology? Language policy for Dutch in Flemish schools'. In: *Current Issues in Language Policy*, jrg. 16 nr. 1-2, p. 8-25.
- Delarue, S. & I. Van Lancker (ingediend). 'Omgaan met de kloof tussen een strikt eentalig taalbeleid en een taaldiverse taalpraktijk: strategieën van Vlaamse leerkrachten en leerlingen'.
- Jaspers, J. & S. Van Hoof (2015). 'Ceci n'est pas une Tussentaal: evolving standard and vernacular language through mixed Dutch in Flemish telecinematic discourse'. In: *Journal of Germanic Linguistics*, jrg. 27 nr. 1, p. 1-44.
- Smet, P. (2011). *Samen taalgrenzen verleggen. Conceptnota*.
http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2011/doc/talennota_2011.pdf.
- Vandenbroucke, F. (2007). *De lat hoog voor talen in iedere school. Goed voor de sterken, sterk voor de zwakken*. <http://ond.vvkso-ict.com/vvksomain/nieuwsflash/berichten/talennota.pdf>
- Van Lancker, I. (ingediend). 'Standardizing and destandardizing practices at a Flemish secondary school. A sociolinguistic ethnographic perspective on Flemish pupils' speech practices'.